

UDK:46; 341; 36;

Muhayyoxon USMONOVA,
Qo'qon DPI biologiya kafedrası dotsenti, PhD
Mashhuraxon ISABAYEVA,
Qo'qon DPI biologiya kafedrası dotsenti, PhD
E-mail: usmonovamuxayyoxon@gmail.com

Qo'qon DPI dotsenti M.Axmadjonova taqrizi asosida

BIOLOGIYANI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHNING ILMYI-METODIK JIHATLARI

Аннотация

Maqolada biologiya o'qitish metodikasi o'quv kursida o'quvchilarning ham maktabdagi biologiya fanida, ham kelajakdagi kasbiy faoliyat sohasida biologiyaga bo'lgan qiziqishlarining rivojlanishiga, boshlang'ich kasbiy mahoratini shakllantirishga, amaliy ko'nikmalarni egallash yo'llari asoslab o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy faoliyat, individual xususiyat, kasbiy xususiyat, kasb-hunarga yo'naltirish, kasbiy pedagogik faoliyat, o'qituvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, kasb tanlashga tayyorlash.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ

Аннотация

В статье рассматривается развитие интереса студентов к биологии, формирование основных профессиональных навыков, а также пути приобретения практических навыков на курсе методики преподавания биологии.

Ключевые слова: Профессиональная деятельность, индивидуальные особенности, профессиональные характеристики, профориентация, профессионально-педагогическая деятельность, саморазвитие педагога как личности, подготовка к выбору профессии.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF STUDENTS IN TEACHING BIOLOGY

Annotation

The article discusses the development of students' interest in biology, the formation of basic professional skills, as well as ways to acquire practical skills in the biology teaching methodology course.

Key words: Professional activity, individual characteristics, professional characteristics, career guidance, professional pedagogical activity, self-development of a teacher as an individual, preparation for choosing a profession.

Kirish. Respublikamizda yosh avlodning har tomonlama barkamol ulg'ayishi, zamonaviy kasbiy bilimlarni puxta egallashi, iste'dod va salohiyatini namoyon etishi uchun barcha sharoitlar yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori bu borada muhim dasturilamal bo'lib xizmat qilmoqda. "Zero, o'g'il-qizlarimizni kimyo va biologiya fanlari bo'yicha chuqur o'qitish hududlarda yangi-yangi ishlab chiqarish korxonalarini barpo etish, yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan farmatsevtika, neft, gaz, kimyo, tog'-kon, oziq-ovqat sanoati tarmoqlarini jadal rivojlantirishga turki beradi hamda pirovardida xalqimiz turmush sharoiti va daromadlarini oshirishga puxta zamin hozirlaydi".

Umumta'lim maktablaridan boshlab, yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish ularning intellektual va ijodiy salohiyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonida professional ta'lim tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim bosqichlarini joriy qilish orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalb qilish maqsadida 2020/2021 o'quv yilidan boshlab, O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'ini tashkil etish vazifasi qo'yildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Respublikamizda o'quvchilarni kasbga yo'naltirish, kasbga qiziqishini oshirishning psixologik-pedagogik asoslari D.Arziqulov, R.Asamova, U.Inoyatov, Sh.Ne'matov, X.Rashidov, Sh.Sharipov, biologiya

o'qitish metodikasini takomillashtirish va biologiya darslarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning tashkiliy-metodik asoslari I.Azimov, O.Mavlonov, S.Najimova, A.Raximov, J.Tolipova, N.Toshmanov, Sh.Xasanova, G.Ergashevalar. Olimlar tomonidan maktabda kasbga yo'naltirish ishlarining asosiy maqsadlari, vazifalari, tarkibiy komponentlari, psixologiya sohasida kasbiy o'z-o'zini aniqlash, psixologik, psixologo-fiziologik metodikalar, kasbga yo'naltirishning asosiy shakl va metodlari tadqiq etilgan bo'lsa-da biologiya darslarida kasbga yo'naltirish metodikasi alohida tadqiqot ob'yekti sifatida asoslanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. biologiya darslarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirib o'qitishning pedagogik-psixologik, metodik jihatlari zamonaviy yondashuvlarini maqsadi, mazmuni, tashkiliy tasnifiga muvofiq holda ilmiy asoslanganligi, tizimli-funksional, kompleks, tabaqalashtirilgan yondashuvlarni kasb tanlashga doir "Men xohlayman", "Men qila olishim kerak", "Men qilaman" klassik uchlik tizimni biologik ta'lim mazmuni bilan dialektik uyg'unlashuviga erishish imkoniyatining kengaytirilganligi, integrativ yondashuv asosida biologiya fanini kasbga yo'naltirib o'qitishning metodik tuzilmasining aniqlashtirilganligi, tsitologik, genetik, evolyutsion, ekologik soha bilan aloqador "odam-tabiat" turiga mansub kasblarni dars va darsdan tashqari ishlar jarayonida o'quvchilarga o'rgatib borish yo'llarining ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati biologiya fanini kasbga yo'naltirib o'qitishning didaktik modelining ishlab chiqilganligi, umumiy o'rta ta'lim maktablari biologiya darslarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning amaliy imkoniyatlari aniqlashtirilganligi, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, kasb tanlashga to'g'ri yo'naltirish, moyilligi va qiziqishlarini hisobga olgan holda kasbiy qobiliyatini diagnostika qilish metodikalari modifikatsiyalangan variantlarining ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

Kasbga yo'naltirish— bu turli sohadagi bilimlarga ta'sir qiladigan murakkab muammo.

Kasbga yo'naltirish - bu yosh avlodni kasb tanlashga tayyorlash va kasbiy sohalarga yo'naltirish maqsadida ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik, pedagogik va tibbiy-fiziologik vazifalarni hal qilish uchun mas'ul bo'lgan davlat muassasalarining har bir shaxs individual xususiyatlariga mos keladigan ilmiy va amaliy faoliyatini ko'p o'lchovli, ajralmas tizimi, jamiyatning yuqori malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini yoritadi.

O'quvchilarni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash uzoq va ko'p qirrali jarayondir. A.Ye.Izmailov kasbni to'g'ri tanlash axloqiy fazilatlarini shakllantirish va fan asoslari bo'yicha o'quvchilarning bilimlarini rivojlantirish darajasini oshirishning zarur shartlaridan biri deb hisoblaydi.

Pedagogik ta'sir ko'rsatish nuqtai nazaridan tushuncha mohiyatini aniqlashda asosiy e'tibor, avvalo, ta'lim berish va tarbiyalash jarayonida shaxsning muhim kasbiy sifatlarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratiladi. Kasbiy yo'naltirishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha ishlarni nafaqat ma'lum bir kasbiy tanlovni qo'llab-quvvatlash sifatida, balki bir qator o'ziga xos kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan maxsus ta'lim faoliyati yo'nalishi sifatida ko'rib chiqishga ham e'tibor qaratish lozim.

Kasbiy qobiliyatlar— bu faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan aqliy jarayonlarning xususiyatlari (idrok, xotira, diqqat va hk.) va psixomotor funksiyalar. Kasbiy qobiliyatlarni shakllantirishning 4 ta bosqichi mavjud:

1. Faoliyatga kirish (o'quvchi faoliyatni ko'rsatmalarga muvofiq o'z tajribasiga ega bo'lmagan holda o'zlashtiradi, kasbiy qobiliyatlar tizimi hali shakllanmagan. Asosiy kasbiy muhim sifati uzoq muddatli xotiradir)

2. Birlamchi kasbiylashtirish (asosiy kasbiy muhim sifatlarini rivojlantirishning birinchi bosqichi. Axborotni qabul qilishga mas'ul bo'lgan kasbiy fazilatlarining roli ortadi).

3. Barkarorlashtirish (axborotni qabul qilish va qayta ishlash uchun mas'ul bo'lgan kasbiy qobiliyatlar birinchi o'ringa chiqadi. Faoliyat individual usulida amalga oshirila boshlaydi. Sub'yekt kasbiy qobiliyatlar tizimidan shaxsiy tajribaga asoslangan kasbiy tajriba to'plash faoliyatini amalga oshirishga o'tadi.

Kasbiy faoliyat motivatsiyasini shakllantirish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi: shaxsning umumiy motivlarini kasbiyga aylantirishda va kasbiylik darajasining o'zgarishi munosabati bilan kasbiy motivlar tizimini o'zgartirishda. Birinchi yo'nalishni amalga oshirish shundan iboratki, kasbiy rivojlanish jarayonida inson ehtiyojlari kasbiy faoliyatda o'z o'rnini topadi. Shaxsning umumiy motivatsiyasi kasbiy tarkib bilan to'ldiriladi. Shaxs motivlar tizimi uchun kasb talablarini sinab ko'radi va kasbni unga bo'lgan ehtiyojining ortib borayotgan sonini qondirish imkoniyati nuqtai nazaridan baholaydi. Kasb insonning ehtiyojlari va qiziqishlarini qondirish uchun qanchalik ko'p imkoniyatlar yaratasa, uning kasbiy faoliyatga jalb qilinishi shunchalik yuqori bo'ladi. Kasb shaxs uchun mazmun kasb etganda, inson mehnat faoliyatida eng yuqori samaradorlikka erishadi. Mazmuni inson uchun kasblarning shaxsiy ahamiyati, mehnatga xolisona, shaxsan vositachilik munosabati bilan belgilanadi. Kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun inson o'zi uchun kasbning barcha yangi ma'nolarini ko'ra olishi kerak.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Kasbning ijtimoiy ahamiyati va qiziqtirishi tanlash uchun eng muhim

sababdir, maxsus qobiliyatlar, amaliy tajriba, moddiy sabablar tanlovning muhim sabablaridan biri. Bizning fikrimizcha, to'g'ri kasbni tanlashda yuqoridagi sabablarni yetakchi deb atash mumkin. Boshqa barcha sabablar, shubhasiz, muhim, ammo asosiy bo'lmazligi kerak.

Zamonaviy jamiyatda kasbiy o'zini o'zi aniqlash muammosi hamma uchun, ayniqsa, maktabni bitirish arafasida nihoyatda dolzarbdir. Yoshlar o'z kelajagini, kar'yerasini qurish uchun kasb tanlashga harakat qiladi. Kasbiy o'zini o'zi aniqlash - bu shaxsning shakllanish tomonidan hisoblanadi.

Insonning bo'lajak kasbini aniqlashi bolalikdan boshlanadi, o'yin chog'ida bola turli xil kasbiy rollarni bajaradi va ular bilan bog'liq xatti-harakatlarni bajaradi. Kasbiy o'z-o'zini aniqlash erta o'spirinlik davrida kelajakdagi butun hayotga ta'sir qiladigan qaror qabul qilish zarur bo'lganda muxim urin tutadi.

Yuqori sinflar orasidagi davrda o'quvchilarning kasblarni yoki ish sohasini boshlang'ich elementar tahlilini o'tkazish uchun foydalanishi kerak, ular bilan o'quvchilarning maxsus kasbiy rahbarlik faoliyati davomida tanishadi, ular ikkita asosiy narsani aniqlashlari zarur: kasb mazmuni va zarur qobiliyat va ko'nikmalar.

Yuqori sinflarda ushbu stereotipni har xil kasbiy materiallarda paydo bo'lgan kasbiy manfaatlarga muvofiq ravishda o'zini o'zi baholash, o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi tarbiyalashni kasbiy qiziqishlar bilan birlashtirish kerak. Shuni ta'kidlash joizki, 10-11-sinflarda yetakchi motivlarni rivojlantirish juda muhim, o'z qiziqishlari doirasida o'z kuchini amaliy sinab ko'rish, kasb talablari va o'quvchining qobiliyatlari o'rtasidagi muvofiqlikni aniqlash bo'yicha ish olib borish va shu bilan birga, barqaror tanlash pozitsiyasini shakllantirish juda muhimdir, chunki aynan shu davrda kasbiy o'zini o'zi aniqlash jarayoni yakunlanadi.

Kasb tanlashda har bir o'quvchiga shaxsiy yondashuv biologiya bilan bog'liq holda kasbga yo'naltirish metodikasining uchinchi sharti hisoblanadi. Mazkur sharoit tajriba-sinov ishlarida kasbiy maslahat mazmun komponenti sifatida kiritiladi. Maslahat jarayonida, asosiysi, darsdan tashqari ishlarda bir qancha vazifalarni bajarish: kasbiy muhim xususiyatlarini diagnostikalash, kasbiy moyilliklarning berilishi va o'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlashda psixologik metodikalardan foydalanish; maxsus topshiriqlarni bajarish orqali turli kasblar tanishtirishni amalga oshirish; individual suhbatlar orqali zarur kasbiy sifatlarini amalga oshirishda o'zini o'zi tarbiyalashga yo'naltirish. Ushbu sharoitlar individuallashtirish va kasbga bo'lgan individual xususiyatlarni, talablarni, tarbiyalash orqali kasbga yo'naltirish ishlari samaradorligini belgilaydi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib shuni aytish joizki, kasbiy yo'naltirish sohasidagi pedagogik, psixologik va metodik tadqiqotlar tahlili ushbu sohaning uzoq tarixga ega ekanligidan dalolat beradi. Diagnostik kontseptsiyaga muvofiq kasbga yo'naltirish ishlari maktab o'quvchilarning qobiliyati, kasbiy moyilligi, zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlari bilan bog'liq holda shaxsiy qiziqishlarining o'zaro moslashishini taqozo etadi.

Kasbni ongli ravishda tanlash - inson shaxsi rivojining muhim shartlaridan biridir. To'g'ri tanlangan kasb jamiyatda o'z o'rnini topishga imkon beradi. Hozirgi davrda o'quvchilar o'z qiziqishlari va qobiliyatlariga mos kasbni tanlashlarida aynan maktab ko'makchi bo'ladi. Shunday ekan, maktabda biologiya darslarida kasbga yo'naltirish ishlari ta'lim-tarbiyaviy jarayonning bir qismi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 25 yanvar 2018 yildagi "Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-53133-son Farmoni.// <http://uza.uz/oz/documents/umumiy-rta-rta-makhsus-va-kasb-unar-talimi-tizimini-tubdan-t-25-01-2018>.
2. Arziqulov D.N. Kasbiy kamolotning psixologik o'ziga xos xususiyatlari. Psix. fan. nomz... diss. avtoref. -T.: 2002. - 22 b.
3. Karimova N.A., Ergasheva G.S. O'quvchilarning o'zlashtirish sifatini ta'minlashga psixologik va genetik yondashuv// Uzluksiz ta'lim. Ilmiy-uslubiy jurnal. 6 son -2016 103-107 b.b.
4. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. Biologiya ta'limi texnologiyalari. - T.: O'qituvchi, 2002. - 126 b.
5. Sharipov Sh.S. va boshq. Kasbga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. O'quv qo'llanma. -Toshkent, 2007. 146 b.
6. Ergasheva G.S. Biologiya ta'limida interaktiv dasturiy vositalardan samarali foydalanishni takomillashtirish. P.f.d. diss. O'zMU-2018 y., - T.:

-
7. Ergasheva G.S. Biologiyani o'qitishda kasbga yo'naltirish tarbiya va ijtimoiylashtirish yo'nalishi sifatida. // "Tabiiy fanlarni o'qitishdagi innovatsiyalar, ekologik havfsizlik, ekoturizmni rivojlantirish istiqbollari" mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. TDPU, Toshkent-2020 y. 14. 04.